

ارزیابی تطبیقی برخی شاخص‌های
اقتصادی کشورهای عضو
بانک توسعه اسلامی

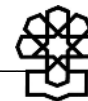
کد موضوعی: ۲۲۰
شماره مسلسل: ۱۳۳۲۶

آذرماه ۱۳۹۲

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۲	۱. بررسی عملکرد برخی شاخص‌های کلان
۹	۲. ارزیابی عملکرد شاخص‌های مالی
۱۶	۳. شاخص‌های عمق مالی
۲۱	۴. ذخایر بین‌المللی
۲۳	۵. جریان‌های مالی و اجزای آن
۲۵	۶. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی
۲۷	۷. تأمین مالی پروژه‌ها توسط بانک توسعه اسلامی
۲۹	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۲	منابع و مأخذ

ارزیابی تطبیقی برخی شاخص‌های اقتصادی کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی

چکیده

گزارش حاضر اولین گزارشی است که وضعیت شاخص‌های منتخب در کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی را به صورت تطبیقی و در راستای اهداف سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ بررسی و تحلیل می‌کند. هدف اصلی این مطالعه شناسایی جایگاه واقعی کشور در سطح منطقه می‌باشد. بررسی‌ها نشان می‌دهد:

۱. در خصوص شاخص‌های کلان می‌توان عنوان کرد که اولاً رشد اقتصادی کشور پایین‌تر از اهداف سند چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه‌ای محقق شده و وضعیت ایران در بین کشورهای منطقه مناسب نیست، ثانیاً میانگین نرخ تورم و رشد نقدینگی و اجزای آن (به خصوص شبه‌پول) بیش از اهداف سند چشم‌انداز و اهداف برنامه‌های توسعه‌ای بوده و وضعیت ایران در بین کشورهای منطقه مناسب نیست و ثالثاً نسبت تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به تولید ناخالص داخلی در راستای اهداف سند چشم‌انداز نبوده و رشد آن پایین بوده است؛ اما وضعیت این نسبت در ایران بهتر از کشورهای منطقه می‌باشد.

۲. ایران در بین کشورهای منطقه بدترین رتبه را در خصوص حفظ ارزش پول ملی داشته است و نرخ سود حقیقی در این کشور به دلیل بالا بودن نرخ تورم (که عمدتاً ریشه پولی دارد) همواره منفی بوده است.

۳. تسهیلات اعطایی نظام بانکی در تولید ناخالص داخلی نقش پررنگی داشته و وضعیت ایران در این شاخص نسبت به اغلب کشورهای منطقه مناسب است.

۴. بدهی‌های خارجی جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با کشورهای منطقه پایین بوده و رتبه بهتری را به خود اختصاص داده است هرچند بیش از اهداف سند چشم‌انداز کاهش داشته است.

۵. ذخایر بین‌المللی ایران در بین ۵۶ کشور عضو بانک توسعه اسلامی رتبه ششم را به خود اختصاص داده است.

۶. خالص جریان‌های مالی در ایران وضعیت مناسبی نداشته و نسبت به کشورهای منطقه وضعیت بدتر و منفی‌تری را دارد.

۷. وضعیت سرمایه‌گذاری خارجی در ایران حالت متوسطی داشته و در بین ۵۶ کشور عضو بانک توسعه اسلامی رتبه هشتم را به خود اختصاص داده است. با عنایت به نتایج به دست آمده به نظر می‌رسد اولاً کنترل و مدیریت نقدینگی جهت کنترل تورم امری ضروری و با اولویت بالایی است؛ ثانیاً بهبود رشد اقتصادی از طریق حمایت از تولید ملی اولویت دیگری است؛ ثالثاً مدیریت ذخایر بین‌المللی و جذاب کردن محیط کسب‌وکار برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی نیاز بعدی کشور می‌باشد.

مقدمه

سند چشم‌انداز کشور به‌عنوان نخستین برنامه بیست‌ساله ایران در جهت حرکت به سوی اهداف توسعه و سازندگی است. جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر دستیابی به اهداف این سند بلندمدت، در سال ۱۴۰۴ به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه دست پیدا خواهد کرد.

ویژگی مورد هدف سند چشم‌انداز به‌لحاظ اقتصادی کشور، به شرح زیر است:

دست یافتن به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی (شامل آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه) با تأکید بر جنبش نرم‌افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقای نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل. اهداف سند چشم‌انداز در حوزه اقتصادی و در زیرمجموعه آن در حوزه پولی به‌نحوی تنظیم شده‌اند که تحقق آنها از طریق برنامه‌های توسعه به‌عنوان برنامه‌های میان‌مدت میسر خواهد شد. به‌منظور دستیابی به اهداف راهبردی سند چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران مبنی بر توسعه‌یافتگی و استقرار در جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری، چهار برنامه میان‌مدت پنج‌ساله در نظر گرفته شده است.

در این راستا، نخستین برنامه مرتبط با نام برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در چارچوب سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری، پس از تصویب مجلس شورای اسلامی، در دوره ۱۳۸۴ - ۱۳۸۸ اجرایی شد. دومین برنامه با نام برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه نیز در چارچوب سیاست‌های کلی سند چشم‌انداز جهت اجرا در دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۴ تصویب شده است.

۱. بررسی عملکرد برخی شاخص‌های کلان

در این بخش ابتدا عملکرد تطبیقی برخی شاخص‌های کلان تحلیل و بررسی می‌شود.

۱-۱. رشد اقتصادی

میزان درصد رشد اقتصادی همان میزان درصد تغییر در تولید ناخالص داخلی حقیقی (GDP_r) است. جدول ۱ میزان رشد اقتصادی را برای جمهوری اسلامی ایران نمایش می‌دهد.

جدول ۱. رشد اقتصادی ایران (۱۳۸۴-۱۳۹۱) (درصد)

سال	شمسی						
	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰
میلادی	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱
میزان رشد GDP_r	۶/۹	۶/۶	۶/۴	۰/۶	۴	۵/۹	۲
میانگین	۳/۷			۲/۲			

مآخذ:

۱. داده‌های سری زمانی بانک مرکزی (www.cbi.ir)

2. Islamic Development Bank (IDB), Key Socio – Economic Statistics on IDB Member Countries, 2013, P. 30.

• با محاسبه میانگین هندسی با توجه به جدول ۱، میانگین نرخ رشد اقتصادی ایران از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۹ که در دوره برنامه چهارم توسعه می‌گنجد، حدود ۴ درصد و میانگین طی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ که دو سال اول از برنامه پنجم توسعه را تشکیل می‌دهند، حدود ۰/۶ درصد می‌باشد. ۱. آنچه از برنامه چهارم توسعه انتظار می‌رفت رشد متوسط ۸ درصدی در تولید ناخالص داخلی کشور بود،^۱ اما در عمل ۴ درصد اختلاف با هدف وجود دارد.

۲. با توجه به اینکه یکی از اهداف برنامه پنجم، تحقق رشد اقتصادی با نرخ متوسط سالیانه ۸ درصد در تولید ناخالص داخلی^۲ تعیین شده، معلوم می‌شود که در طول ۲ سال اول برنامه، بین هدف و واقعیت فاصله و تفاوت بارزی وجود داشته و عملکرد در این راستا ضعیف است. طبق محاسبه در صورت تمرکز بر تحقق رشد اقتصادی مورد نظر برنامه پنجم باید در ۳ سال باقیمانده تا پایان برنامه، سالیانه حدود ۱۶ درصد رشد اقتصادی تحقق یابد!

• با بررسی مقایسه‌ای رشد تولید ناخالص داخلی کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی^۳ که در نمودار ۱ نشان داده شده، وضعیت کشورمان در سال ۲۰۱۱ به شکلی است که نرخ رشد تولید ناخالص داخلی از متوسط ۵۶ کشور عضو (۵ درصد رشد تولید حقیقی متوسط کشورهای عضو IDB) کمتر است. همچنین بررسی نشان می‌دهد که نرخ رشد تولید ناخالص داخلی کشور از تمام کشورهای منطقه بجز مصر، چاد، لبنان، آذربایجان، تونس، سودان و یمن کمتر است. یعنی در سال

۱. قانون برنامه چهارم توسعه، معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین ریاست‌جمهوری، ص ۱۶۲.

۲. قانون برنامه پنجم توسعه، ماده (۲۳۴) الف.

3. ISLAMIC DEVELOPMENT BANK (IDB).

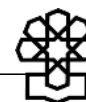
۱۳۹۰ ایران در بین ۵۶ کشور منطقه رتبه ۴۴ ام را به خود اختصاص داده است. حتی در سال ۱۳۹۱ جایگاه کشور پایین‌تر رفته و در رتبه ۴۷ ام قرار گرفته است (شایان ذکر است که اگر نرخ رشد ۵/۴- درصد که اخیراً توسط مراکز رسمی کشور برای سال ۱۳۹۱ اعلام شده نهایی شود، رتبه ایران یکی بالاتر از آخر است).

• از آنجا که رشد اقتصادی دارای دو بخش رشد در سرمایه‌گذاری و رشد در بهره‌وری است، می‌توان عدم موفقیت در دستیابی به هدف رشد اقتصادی پیوسته، باثبات و پرشتاب متناسب با اهداف چشم‌انداز را عملکرد نامناسب هریک از مؤلفه‌های رشد سرمایه‌گذاری و رشد بهره‌وری دانست.

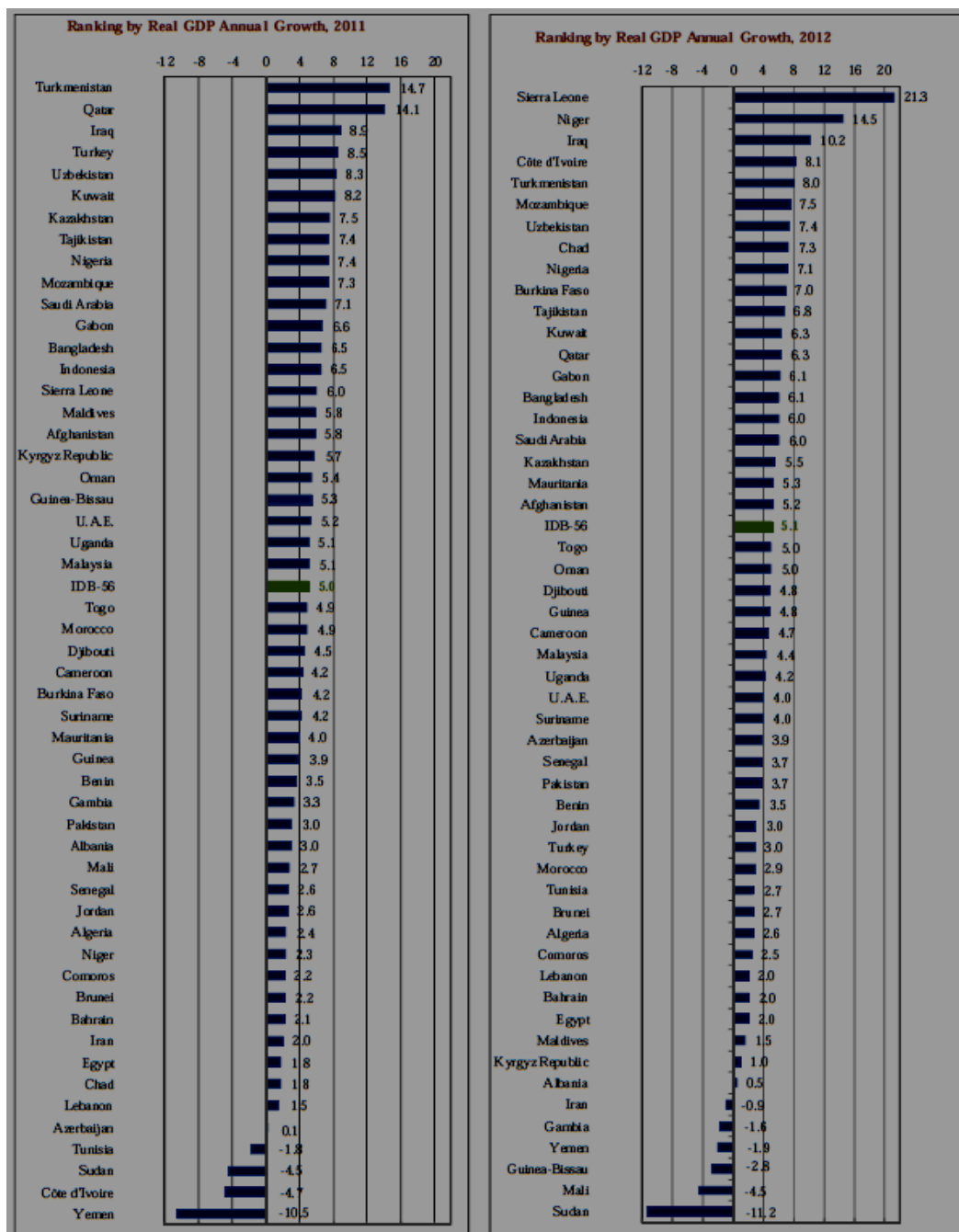
۲-۱. تورم

- شاخص تورم (شاخص بهای مصرف‌کننده (CPI)) ایران و کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی و کشورهای منطقه، از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۲ به شرح جدول ۲ و نمودارهای ۲ و ۳ هستند.
- در راستای سند چشم‌انداز، انتظار برنامه چهارم توسعه درخصوص تورم این بوده که مقدار این شاخص در طول سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ به‌طور متوسط ۹/۹ درصد باشد،^۱ اما طبق محاسبه در جدول ۲ این رقم ۱۴/۴ درصد بوده و تورم محقق شده ۴/۵ درصد بیش از انتظار و برنامه بوده است. متوسط تورم ۳ ساله ۱۳۸۹-۱۳۹۱ نیز برابر با ۲۰/۱ درصد بوده است.
- ۳. طبق نمودار و جدول ۲، دسته‌بندی کشورها یک بار برحسب کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی و یک بار هم برحسب کشورهای منطقه انجام شده است. با مشاهده جدول و نمودار مذکور چنین مشخص می‌شود که درصد تورم کشور در سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۲ در تمام سال‌ها بجز سال ۲۰۰۹ (۱۳۸۸) روند صعودی دارد.

۱. قانون برنامه چهارم توسعه، معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین ریاست جمهوری، ص ۱۶۴.

نمودار ۱. رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی

Source: IDB, Key Socioeconomic Statistics on IDB Member Countries, Statistical Monograph, No. 33, P. 30.

در دوره مورد بررسی، تورم ایران تقریباً همان نوع نوسانی را داشته که تورم کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی و کشورهای منطقه تجربه کرده‌اند (از لحاظ همزمانی در کاهش و افزایش)، اما تورم ایران نسبت به تورم هر دو دسته کشورها در سطح بالاتری قرار دارد. حتی این تفاوت سطح در سال ۱۳۹۱ بیشتر نیز شده است.

جدول ۲. متوسط تورم کشورهای عضو IDB، کشورهای منطقه و ایران (۱۳۸۴-۱۳۹۱)

(درصد)

سال	میلادی		شمسی		متوسط تورم کشورهای عضو IDB	متوسط تورم کشورهای منطقه	میزان تورم ایران	متوسط تورم ایران
	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸				
۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	
۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	
۸/۷	۸/۷	۷	۶/۸	۱۲	۸/۷	-	-	
۴/۸	۸/۳	۵/۹	۳/۸	۱۲/۹	۸/۴	-	-	
۳۰/۵	۲۱/۵	۱۲/۴	۱۰/۸	۲۵/۴	۱۸/۴	۱۱/۹	۱۰/۴	
۲۰/۱		۱۴/۴						

مآخذ:

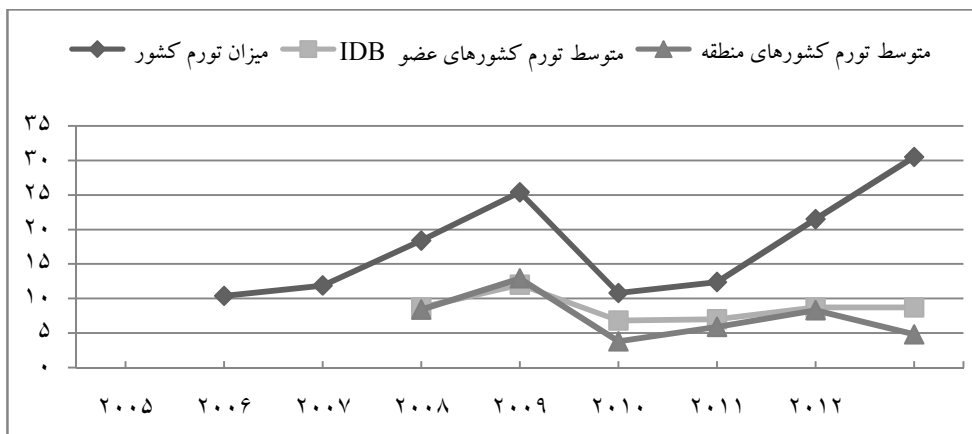
1. Ibid, P. 44.

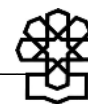
2. <http://www.cbi.ir/simplelist/9432.aspx>

۳. محاسبات پژوهش.

طبق مطالب مذکور، ملاحظه می‌شود که روند تورم ایران نه تنها از برنامه تبعیت نکرده، بلکه در مقایسه با مقدار متوسط تورم کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی و کشورهای منطقه نیز جایگاه مناسبی ندارد. با توجه به افزایش نقدینگی کشور که روند آن در جدول ۱۰ نیز مشاهده می‌شود، می‌توان گفت که نقدینگی اضافه شده و هدایت نشده به تولید یکی از نیروهای کمکی به روند افزایشی تورم کشور بوده است.

نمودار ۲. روند تورم (درصد)

۳-۱. سرمایه‌گذاری

شاخص نسبت تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به تولید ناخالص داخلی یکی از شاخص‌های مهم اقتصاد است که تمایل به سرمایه‌گذاری و فعالیت در یک اقتصاد را نشان می‌دهد. وضعیت این شاخص در جدول ۳ ارائه شده است.

طبق جدول مذکور، سهم تشکیل سرمایه ثابت ناخالص کل از تولید ناخالص داخلی طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۱، تقریباً در محدوده ۲۷/۵ تا ۴۰/۵ درصد بوده که در سال ۱۳۸۷ به اوج خود و به ۴۰/۵ درصد رسیده است (با رشد ۱۰/۹ درصدی حجم سرمایه نسبت به سال قبل). در سال ۱۳۹۰ سهم تشکیل سرمایه با کاهش ۲۸/۸ درصدی، مواجه شده است.

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در سال ۱۳۸۴ بیشترین رشد را داشته ۱۴/۳ درصد، اما در سال ۱۳۹۰ کمترین رشد (۲۸/۸- درصد) را با کاهش از رقم ۲۱۲,۶۶۱ میلیارد ریال به رقم ۱۵۱,۳۸۳ میلیارد ریال تجربه کرده است. متوسط رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص طی برنامه چهارم توسعه برابر با ۴/۷ درصد بوده، اما در برنامه چهارم پیش‌بینی شده بود که تشکیل سرمایه ثابت ناخالص باید ۱۲/۲ درصد رشد را داشته باشد. وجود اختلاف ۷/۵ درصدی در این شاخص بیانگر عملکرد ضعیف کشور در خصوص تشکیل سرمایه ثابت است.

از سوی دیگر با توجه به جدول ۴ می‌توان سهم سرمایه‌گذاری ثابت ناخالص کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی را از تولید ناخالص داخلی آنها دید. در سال ۲۰۱۱ (۱۳۸۹ شمسی) متوسط سهم این شاخص برابر با ۲۳/۱ درصد بوده، در حالی که این شاخص در مورد ایران طبق جدول ۳، معادل ۳۹/۴ درصد است. طبق محاسبه انجام شده مطابق با جدول ۴، کشورهای منطقه در سال مذکور دارای میانگین سهم ۱۹/۸ درصد می‌باشند (طبق آمار در دسترس در گزارش بانک توسعه اسلامی). طبق ارقامی که بیان شد، ملاحظه می‌شود که کشور ایران در سال ۲۰۱۱ دارای جایگاه بالاتری نسبت به کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی، کشورهای منطقه و حتی متوسط جهان بوده است. در سال ۱۳۹۰ نسبت فوق تنها در ترکمنستان، لبنان و اندونزی بالاتر از ایران بوده است.

جدول ۳. تشکیل سرمایه ثابت و سهم آن در تولید ناخالص داخلی (۱۳۸۴-۱۳۹۱)

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت ثابت (میلیارد ریال)	۱۶۴,۹۵۴	۱۶۹,۸۳۷	۱۸۱,۰۲۰	۲۰۰,۷۲۲	۱۹۸,۹۳۴	۲۱۲,۶۶۱	۱۵۱,۳۸۳	۱۵۰,۰۲۰/۵
تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت (میلیارد ریال)	۴۳۸,۹۰۰	۴۶۷,۹۳۰	۴۹۱,۰۹۹	۴۹۵,۲۶۶	۵۰۹,۸۹۵	۵۳۹,۲۱۹	۵۵۰,۰۰۳/۵	۵۴۵,۰۵۳/۵
سهم تشکیل سرمایه ثابت ناخالص از تولید ناخالص داخلی (درصد)	۳۷/۶	۳۶/۳	۳۶/۹	۴۰/۵	۳۹	۳۹/۴	۲۷/۵	۲۷/۵
رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (درصد)	۱۴/۳	۲/۹	۶/۶	۱۰/۹	-۰/۸	۶/۹	-۲۸/۸	-۰/۹
متوسط رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (درصد)	۴/۷						-۸/۹	

مأخذ: داده‌های سری زمانی بانک مرکزی (www.cbi.ir) و محاسبات پژوهش.

جدول ۴. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی

کشور	نسبت تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به تولید ناخالص داخلی (درصد)			
	۱۳۶۹	۱۳۷۹	۱۳۸۹	۱۳۹۰
افغانستان	-	-	۲۶/۵	۲۵/۴
آلبانی	۲۹/۳	۲۴/۷	۲۵/۸	۲۵/۳
الجزایر	۲۷	۲۰/۷	-	-
آذربایجان	۲۰/۳	۲۳/۱	۱۶/۷	۱۷/۲
بحرین	۱۸/۹	۱۳/۵	-	-
بنگلادش	۱۷/۱	۲۳	۲۴/۴	۲۵/۲
کامرون	۱۷/۳	۱۶/۳	۱۶/۱	۱۹/۸
مصر	۲۶/۹	۱۸/۹	۱۸/۶	۱۹/۴
اندونزی	۲۸/۳	۱۹/۹	۳۲/۱	۳۲
ایران	۲۳	۲۶/۴	۲۷/۵	۲۷/۵
عراق	-	-	-	-
اردن	۲۶	۲۱/۱	۲۳	۲۴/۵
قزاقستان	-	۱۷/۳	۲۴/۳	۲۰/۷
کویت	۱۸	۱۰/۷	۱۹/۱	۱۷/۶
قرقیزستان	۲۳/۱	۱۸/۳	۲۸/۱	۲۴/۴
لبنان	۱۷/۶	۲۱	۳۴/۲	۳۲
لیبی	۱۳/۹	۱۳/۱	-	-
مالزی	۳۳	۲۵/۳	۲۲/۳	۲۲/۱
نیجریه	-	-	-	-

کشور	نسبت تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به تولید ناخالص داخلی (درصد)			
	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۷۹	۱۳۶۹
عمان	-	-	۱۱/۹	۱۲/۳
پاکستان	۱۱/۵	۱۴	۱۵/۹	۱۷/۳
فلسطین	-	-	۳۲/۷	-
قطر	-	-	۱۹/۵	-
عربستان سعودی	۱۹	۲۰/۶	۱۷/۵	۱۹
سوریه	-	۱۸/۶	۱۷/۳	۱۶/۵
تاجیکستان	۱۸/۷	۱۸/۸	۷/۴	۲۱/۷
تونس	۲۴	۲۴/۳	۲۵/۲	۲۴/۴
ترکیه	۲۱/۶	۱۸/۹	۲۰/۴	۲۲/۹
ترکمنستان	۵۴/۱	۵۲/۹	۳۴/۷	-
امارات	-	۲۳/۶	-	-
ازبکستان	۲۳/۵	۲۸/۲	۲۴	۳۰/۷
یمن	-	۱۱/۷	۱۸/۹	۱۰/۵
IDB متوسط	۲۳/۲	۲۳/۱	۲۰	۲۲/۴
دنیا	۱۹/۴	۱۹/۳	۲۱/۷	۲۲/۵

Source: Ibid, P. 41.

۲. ارزیابی عملکرد شاخص‌های مالی

در این بخش وضعیت و عملکرد شاخص‌های مالی تجزیه و تحلیل می‌شود.

۲-۱. نرخ ارز

طبق نمودار ۴ و جدول ۵، نرخ برابری دلار آمریکا و ریال ایران از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۱ با روند افزایشی همراه بوده است. همچنین شکاف بین نرخ رسمی و غیررسمی دلار طی سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۸۹ کم بوده است. اما از ۱۳۹۰ به بعد نه تنها تفاوت به وجود آمده واضح‌تر شده، بلکه این تفاوت به صورت مداوم بیشتر هم شده است. در واقع ارزش پول ملی ایران در هر دو بازار کاهش پیدا کرده، اما در بازار غیررسمی این کاهش شکل چشمگیرتری داشته است.

در صورتی که نرخ ارز با نوسان همراه باشد، امکان برنامه‌ریزی از فعالان عرصه اقتصاد سلب شده و موجب افزایش هزینه تولید و در نتیجه پایین آمدن توان رقابتی آنها و موجب ایجاد تنگنا در فضای کسب‌وکار می‌گردد. این وضعیت در کشور از سال ۱۳۹۰ به بعد کاملاً محسوس بوده، چراکه نرخ ارز افزایش قابل ملاحظه‌ای پیدا کرده و از این رو فضای کسب‌وکار کشور را با مشکل مواجه ساخته است.

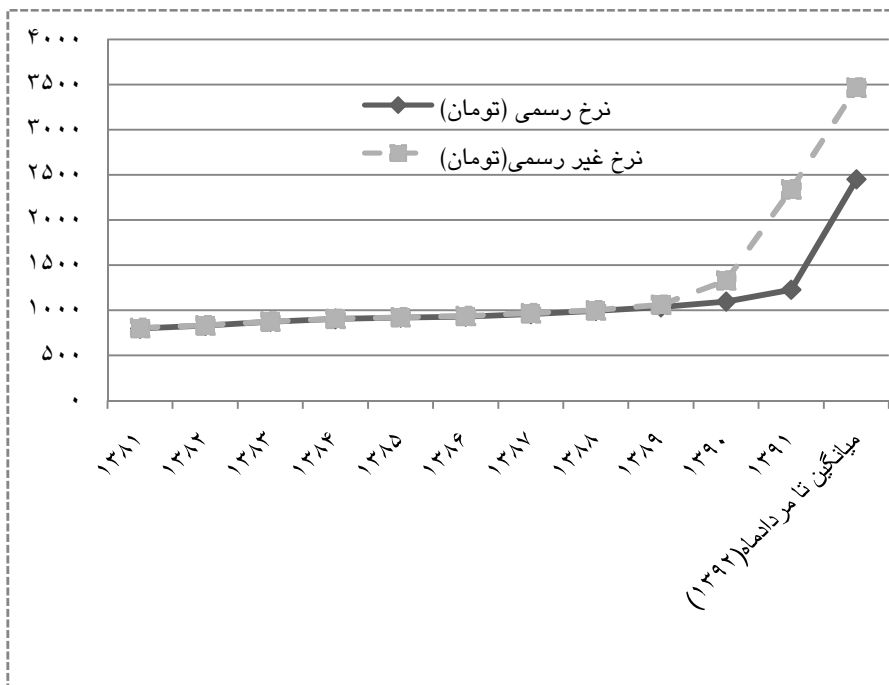
جدول ۵. میانگین سالیانه نرخ دلار در بازار رسمی و غیررسمی

تومان		سال
غیررسمی	رسمی	
۸۰۳	۷۹۶	۱۳۸۱
۸۳۲	۸۲۸	۱۳۸۲
۸۷۴	۸۷۲	۱۳۸۳
۹۰۴	۹۰۳	۱۳۸۴
۹۲۳	۹۱۹/۵	۱۳۸۵
۹۳۶	۹۲۸/۵	۱۳۸۶
۹۶۷	۹۵۷	۱۳۸۷
۹۹۸	۹۹۲	۱۳۸۸
۱,۰۶۰	۱,۰۳۴	۱۳۸۹
۱,۳۳۰	۱,۰۹۶	۱۳۹۰
۲,۳۳۹	۱,۲۲۶	۱۳۹۱
۳,۴۶۶	۲,۴۵۰	میانگین تا مردادماه (۱۳۹۲)

مآخذ:

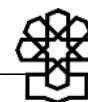
۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی، سال‌های ۱۳۸۱ لغایت سه‌ماهه سوم سال ۱۳۹۱.
۲. <http://www.boorsekala.com>

نمودار ۳. روند نرخ رسمی و غیررسمی ارز

Sources:

1. <http://hamshahrionline.ir/details/158046>
2. <http://www.donya-e-eqtasad.com>
3. <http://www.boorsekala.com>

چنانچه جدول ۶ نیز نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۱ (۲۰۱۲) براساس اعلام بانک توسعه اسلامی، هر واحد دلار به‌طور رسمی حدود ۱۲۱۷۶ ریال ایران معامله شده است که نشان می‌دهد در بین کشورهای منتخب ایران از رتبه بدتری برخوردار است (رتبه اول از لحاظ پایین بودن ارزش پول ملی). بعد از ایران کشورهای لبنان و عراق از لحاظ پایین بودن ارزش پول ملی، به‌ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند.

جدول ۶. نرخ رسمی برابری دلار با پول‌های محلی

کشور	نرخ ارز رسمی (ارزش دلار برحسب پول محلی) ۲۰۱۲
افغانستان	۱۰۸/۲
آذربایجان	۰/۸
بحرین	۰/۴
بنگلادش	۸۱/۹
اندونزی	۹۳۸۶/۶
ایران	۱۲۱۷۵/۵
عراق	۱۱۶۶/۲
اردن	۰/۷
قزاقستان	۱۴۹/۱
کویت	۰/۳
قرقیزستان	۴۷
لبنان	۱۵۰۷/۵
مالزی	۳/۱
نیجریه	۱۵۶/۸
عمان	۰/۴
پاکستان	۹۳/۴
قطر	۳/۶
عربستان سعودی	۳/۸
سوریه	۱۱/۲
تاجیکستان	۴/۷
ترکیه	۱/۸
امارات	۳/۷
یمن	۲۱۴/۴

Source: Ibid, P. 46.

۲-۲. نرخ سود بانکی

در جدول ۷ نرخ سود حقیقی سپرده‌های بانکی (R_r) از طریق تفاضل نرخ تورم هر سال از نرخ اسمی سود بانکی آن سال به دست آمده که در نمودار ۵ نیز می‌توان روند آنها را مشاهده نمود. چنانچه ملاحظه می‌شود در طول سال‌هایی که نرخ‌های سود بررسی شده‌اند، فقط در سال‌های ۱۳۸۰، ۱۳۸۴، ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ نرخ سود سپرده‌های بانکی دارای درصدهای اضافه بر تورم به ترتیب ۱/۶، ۲/۶، ۴/۲ و ۲/۱ درصد بوده و سرمایه‌گذاری فقط در این سال‌ها، سود حقیقی مثبتی را عاید سرمایه‌گذار کرده است.

جدول ۷. نرخ سود اسمی و سود حقیقی (۱۳۸۰-۱۳۹۱) (درصد)

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
نرخ سود بانکی* (اسمی)	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۱	۱۲/۵	۱۵/۵	۱۵	۱۴/۵	۱۷	۱۷/۵
نرخ سود حقیقی (R_r)	۱/۶	-۲/۸	-۲/۶	-۲/۲	۲/۶	-۰/۹	-۵/۹	-۹/۹	۴/۲	۲/۱	-۴/۵	-۱۳

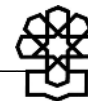
مأخذ: پیشین، صفحات مختلف.

1. http://www.cbi.ir/Category/EconomicTrends_fa.aspx

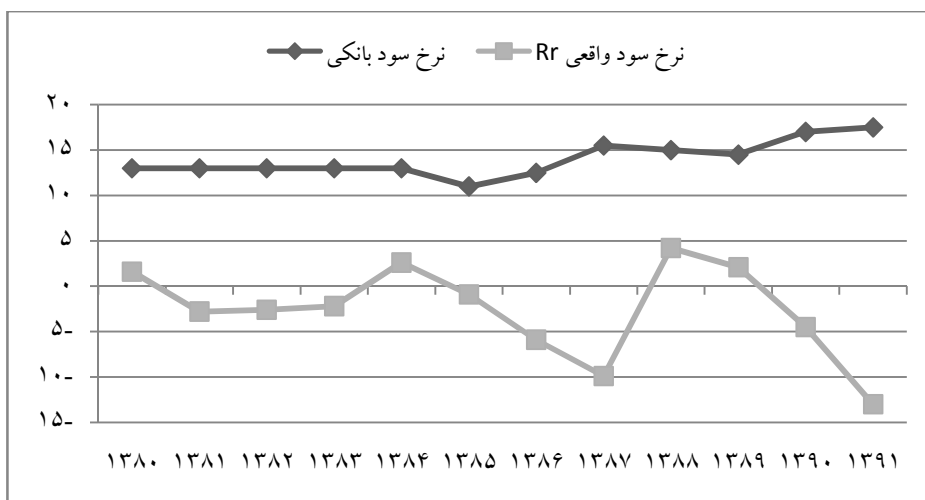
۲. محاسبات پژوهش.

* نرخ سود علی‌الحساب سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار یک‌ساله.

سودآوری سرمایه‌گذاری در بانک در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۹۱ بدترین وضعیت را دارد چرا که در سال ۱۳۸۷ میانگین نرخ سود بانکی ۱۵/۵ درصد است، ولی میانگین نرخ تورم ۲۵/۴ درصد و در سال ۱۳۹۱ میانگین نرخ سود بانکی ۱۷/۵ درصد و میانگین نرخ تورم ۳۰/۵ درصد. با توجه به عدم عرضه سود حقیقی از سوی بانک می‌توان انتظار داشت در این دو سال سپرده‌های بلندمدت بانکی و عبارتی ماندگاری سپرده‌ها باید کاهش یافته باشد.

نمودار ۴. روند نرخ سود بانکی و حقیقی کشور (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

بر اساس برنامه پنجم توسعه، نرخ سود علی‌الحساب سپرده‌های یک‌ساله باید حداقل به میزان متوسط نرخ تورم سال قبل و پیش‌بینی سال مورد عمل باشد.^۱ در سال ۱۳۹۰ حداقل این مؤلفه رعایت شده و ۰/۵ درصد بیش از حداقل سودآوری داشته، اما در سال ۱۳۹۱ حداقل نرخ سود باید ۲۶ درصد می‌بود ولی بانک‌ها در عمل ۱۷/۵ درصد سود پرداخته‌اند (جدول ۸).

جدول ۸. مقایسه نرخ سود پرداختی بانک‌های کشور و حداقل نرخ سود برنامه (درصد)

سال	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
نرخ تورم	۱۲/۴	۲۱/۵	۳۰/۵
نرخ سود سپرده‌های یک‌ساله	۱۴/۵	۱۷	۱۷/۵
حداقل نرخ سود سپرده‌های یک‌ساله تعیین شده در برنامه پنجم	۱۱/۶	۱۶/۹۵	۲۶

مأخذ:

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی، سه‌ماهه سوم سال ۱۳۹۱، ص ۱۶.

2. http://www.cbi.ir/Category/EconomicTrends_fa.aspx

۳. محاسبات پژوهش.

در جدول ۹ میانگین نرخ سود حقیقی پرداختی ایران با کشورهای منطقه و کشورهای بانک توسعه اسلامی در سال ۲۰۱۱ مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. در این سال، نرخ سود حقیقی ایران ۴/۵- درصد بوده و در مقایسه با کشورهای منطقه طبق محاسبه به میزان ۳/۷۷ درصد و در مقایسه با کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی ۷/۲۶ درصد سود حقیقی کمتری پرداخت شده است. این امر بیانگر وضعیت نامناسب کشور در خصوص تناسب بین نرخ تورم و نرخ سود پرداختی اسمی می‌باشد. برای حل این

۱. قانون برنامه پنجم توسعه، ماده (۹۲).

مشکل کنترل تورم و پایین آوردن آن در راستای حمایت از بخش حقیقی اقتصاد مورد تأکید است.

جدول ۹. مقایسه نرخ سود پرداختی واقعی ایران با کشورهای منطقه و عضو بانک توسعه اسلامی

متوسط نرخ سود واقعی (درصد)	سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰)
-۰/۷۳	کشورهای منطقه
۲/۷۶	کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی
-۴/۵	ایران

مأخذ: محاسبات پژوهش براساس آمار در دسترس طبق گزارش بانک توسعه اسلامی، ص ۴۶.

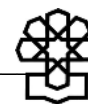
۲-۳. عرضه پول

میزان عرضه پول (M_1 و M_2) کشور و تغییرات آنها در قالب جدول ۱۰ نمایش داده شده است. چنانچه ملاحظه می‌شود حجم پول و شبه پول و به تبع آن حجم نقدینگی کشور از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ دارای سیر صعودی است. اما نوسان حجم پول (M_1) نسبت به نوسان حجم شبه پول (M_2) شیب ملایم‌تری دارد. به بیان دیگر رشد عرضه پول به شکل سپرده‌های پس‌انداز و بلندمدت بیش از رشد اسکناس و مسکوک و سپرده‌های دیداری و در نتیجه رشد نقدینگی بیشتر به دلیل رشد شبه پول بوده است. با وجود روند افزایشی در حجم شبه پول انتظار می‌رود که میزان تورم با افزایش سپرده‌های پس‌انداز و بلندمدت کاهش یابد، اما این امر محقق نشده و در واقع افزایش حجم شبه پول موجب کاهش تورم نشده است.

جدول ۱۰. میزان عرضه پول کشور و تغییرات آن (۱۳۸۴-۱۳۹۱) (میلیارد ریال)

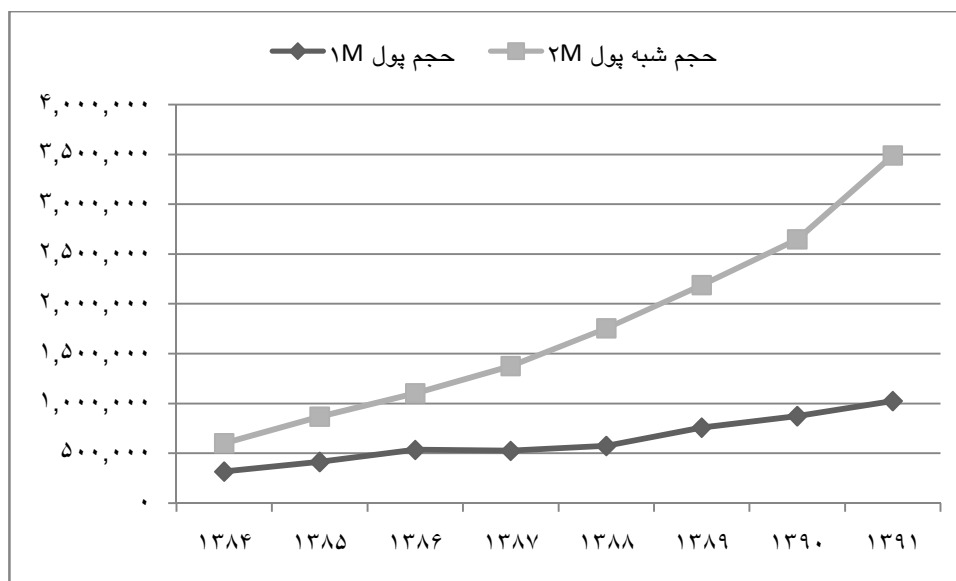
سال	شمسی	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
سال	شمسی	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲
حجم پول (M_1)		۳۱۷,۹۱۹/۴	۴۱۴,۵۴۴/۹	۵۳۵,۷۰۷/۳	۵۲۵,۴۸۲/۵	۵۷۴,۳۵۲/۴	۷۵۸,۷۱۶/۶	۸۷۴,۱۵۸/۷	۱,۰۲۵,۲۲۵/۸
تغییرات حجم پول (درصد)		۲۵/۷	۳۰/۴	۲۹/۲	-۱/۹	۹/۳	۳۲	۱۵/۲	۱۷/۳
حجم شبه پول (M_2)		۶۰۳,۱۰۰	۸۶۹,۶۵۴/۵	۱,۱۰۴,۵۸۵/۷	۱,۳۷۵,۸۸۲/۵	۱,۷۵۷,۰۰۳/۲	۲,۱۹۰,۱۵۷/۶	۲,۶۴۸,۰۴۵/۴	۳,۴۹۰,۲۷۲
تغییرات حجم شبه پول (درصد)		۳۹/۳	۴۴/۲	۲۷	۲۴/۶	۲۷/۷	۲۴/۶	۲۰/۹	۳۱/۸
نقدینگی		۹۲۱,۰۱۹/۴	۱,۲۸۴,۱۹۹/۴	۱,۶۴۰,۲۹۳	۱,۹۰۱,۳۶۶	۲,۳۵۵,۸۸۹/۱	۲,۹۴۸,۸۷۴/۲	۳,۵۲۲,۲۰۴/۱	۴,۵۱۵,۴۹۷/۸
تغییرات نقدینگی (درصد)		۳۴/۳	۳۹/۴	۲۷/۷	۱۵/۹	۲۳/۹	۲۵/۲	۱۹/۴	۲۸/۲
متوسط تغییر در نقدینگی		۲۶/۹		۲۴					

مأخذ: <http://www.cbi.ir/page/1518.aspx> و محاسبات پژوهش.

نمودار ۵. روند حجم پول و شبه پول کشور

(میلیارد ریال)

براساس برنامه چهارم توسعه، در طول سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸، نقدینگی باید به طور متوسط سالیانه ۲۰ درصد رشد را تجربه می‌کرد،^۱ اما براساس محاسبات، در عمل ۲۶/۹ درصد رشد رخ داده و نقدینگی به میزان ۶/۹ درصد بیش از هدف برنامه رشد کرده است. همچنین از سال ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۱ میانگین رشد نقدینگی برابر با ۲۴ درصد بوده است (۳ سال)، در حالی که برنامه پنجم رشد ۱۴/۴ درصدی را برای ۵ سال پیش‌بینی می‌کند. طبق محاسبه، در دو سال بعد (۱۳۹۲ و ۱۳۹۳) رشد نقدینگی باید حدود ۱۱ درصد باشد تا نقدینگی در راستای هدف برنامه قرار گیرد.

با نگاه به جدول ۱۱ می‌توان تغییرات حجم پول و شبه پول ایران در مقایسه با کشورهای منطقه و کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی را در سه سال (۱۳۸۸-۱۳۹۰) مطالعه کرد. میانگین تغییرات حجم پول در کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی حدوداً بین ۱۲ تا ۱۷ درصد و در مورد کشورهای منطقه حدوداً بین ۱۵ تا ۱۶ درصد بوده، اما در مورد ایران در سال ۱۳۸۸، این میانگین رشد برابر با ۹/۳ درصد و در سال ۱۳۹۰، ۱۵/۲ درصد بوده، اما درصد افزایش قابل توجهی معادل ۳۲ درصد را در سال ۱۳۸۹ تجربه کرده است.

میانگین تغییرات حجم شبه پول کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی در محدوده تقریباً ۱۳ تا ۱۵ درصد و در مورد کشورهای منطقه بین ۱۱ تا ۱۵ درصد نوسان داشته است، اما در کشور ایران این تغییرات بیشتر بوده و برای سال‌های ۱۳۸۸ لغایت ۱۳۹۰ به ترتیب ۲۷/۷، ۲۴/۶ و ۲۰/۹ درصد می‌باشد.

۱. قانون برنامه چهارم توسعه، معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین ریاست جمهوری، ص ۱۶۴.

به‌طور کلی افزایش حجم پول و شبه‌پول و در نتیجه نقدینگی ایران نسبت به کشورهای که مورد مقایسه قرار گرفتند، با شدت بیشتری محقق شده است. همین امر می‌تواند بالا بودن سطح تورم ایران نسبت به کشورهای مورد مقایسه را نیز تا حدودی توجیه نماید.

جدول ۱۱. مقایسه تغییرات حجم پول کشورهای منطقه و کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی

(درصد)

			سال	
۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹		
۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸		
۱۷/۵	۱۵/۹	۱۲/۱	میانگین تغییرات حجم پول	کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی
۱۴/۹	۱۴/۸	۱۳/۱	میانگین تغییرات حجم شبه‌پول	
۱۶/۶۹	۱۵/۱۵	۱۵	میانگین تغییرات حجم پول	کشورهای منطقه
۱۲/۵۵	۱۱/۱۱	۱۵/۱۴	میانگین تغییرات حجم شبه‌پول	
۱۵/۲	۳۲	۹/۳	تغییرات حجم پول	ایران
۲۰/۹	۲۴/۶	۲۷/۷	تغییرات حجم شبه‌پول	

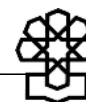
مأخذ: محاسبات پژوهش براساس آمار در دسترس طبق گزارش بانک توسعه اسلامی، ص ۴۷.

۳. شاخص‌های عمق مالی

شاخص‌های عمق مالی نشان‌دهنده عمق و حجم رونق بازارهای مالی هستند که برخی از آنها به‌صورت تطبیقی در این بخش تحلیل می‌شوند.

۳-۱. شاخص‌های پولی عمق مالی

تعمیق یا توسعه مالی از پیش‌شرط‌های رشد و توسعه اقتصادی کشورها محسوب می‌شود، به‌طوری که کشورهایی که بخش مالی آنها از عمق کمتری برخوردار است، به‌ناچار منابع مالی آنها به‌صورت کارا بین نیازها تخصیص نمی‌یابد یا در مواقعی با مشکل در دسترس نبودن ابزارهای تأمین مالی مناسب مواجه می‌شوند که در این صورت منابع کافی جمع‌آوری نمی‌شود. در این بخش چند شاخص برای بررسی وضعیت عمق مالی کشور از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ به‌شرح جدول ۱۲ مورد مطالعه قرار می‌گیرد:

جدول ۱۲. عملکرد شاخص‌های عمق مالی کشور (۱۳۸۰-۱۳۹۱) (درصد)

متغیر سال	نسبت ذخایر نقد به کل دارایی‌های بانک مرکزی	نسبت شبه پول به GDP*	نسبت مانده تسهیلات اعطایی بانک‌ها به GDP*	نسبت نقدینگی به GDP*
۱۳۸۰	۱/۳	۳۱/۵	۵۲/۹۳	۵۶/۸۸
۱۳۸۱	۰/۷	۳۳/۲	۵۶/۷۹	۵۹/۰۳
۱۳۸۲	۰/۹	۳۵/۵	۶۲/۱۴	۶۰/۵۳
۱۳۸۳	۰/۸	۲۹/۲	۶۶/۰۱	۶۲/۰۸
۱۳۸۴	۰/۸	۴۵/۳	۶۲/۵	۶۹/۱۱
۱۳۸۵	۰/۸	۵۲/۸	۷۱/۶۱	۷۷/۹۶
۱۳۸۶	۰/۸	۵۳/۷	۷۸/۵۹	۷۹/۷۸
۱۳۸۷	۴/۱	۵۴/۴	۷۱/۷۲	۷۵/۲۱
۱۳۸۸	۳/۵	۶۱/۹	۷۴/۲۶	۸۳/۱۶
۱۳۸۹	۴/۲	۶۵/۸	۸۷/۲۸	۸۸/۶۵
۱۳۹۰	-	۶۴/۵	۸۴/۱۸	۸۵/۷۴
۱۳۹۱	-	۶۵/۶	۷۵/۸۷	۸۴/۸۱

مأخذ: محاسبات پژوهش براساس ترازنامه بانک مرکزی (www.cbi.ir).
* GDP (تولید ناخالص داخلی) به قیمت اسمی.

نسبت اسکناس و مسکوک به کل دارایی‌های بانک مرکزی بیانگر آن است که اسکناس و مسکوک به‌عنوان بدهی برای بانک مرکزی چه بخشی از دارایی آن را در بر دارد. با توجه به جدول ۱۲، این نسبت تا سال ۱۳۸۶ کمتر از یک درصد بوده، اما از سال ۱۳۸۷ به بعد افزایش یافته و به حدود ۴ درصد در سال ۱۳۸۹ رسیده است.

نسبت مانده تسهیلات اعطایی بانک‌ها به تولید ناخالص داخلی بیانگر آن است که میزان تسهیلات اعطایی بانک‌ها نسبت به GDP در چه وضعیتی قرار دارد. براساس داده‌های بانک مرکزی، هم حجم تسهیلات اعطایی بانک‌ها و هم GDP در دوره مورد بررسی روند صعودی داشته‌اند، اما طبق جدول ۱۲ در سال ۱۳۸۰ بانک‌ها نسبت حدود ۵۳ درصد از GDP را تسهیلات پرداخت کرده‌اند. این نسبت تا سال ۱۳۸۶ با سیر افزایشی به حدود ۷۸ درصد رسیده ولی در سال ۱۳۸۷ به حدود ۷۱ درصد کاهش یافته و در سال ۱۳۸۹ به اوج خود رسیده (۸۷ درصد) است؛ اما مجدداً در سال ۱۳۹۱ کاهش پیدا کرده و به حدود ۷۶ درصد رسیده است.

شاخص نسبت نقدینگی به GDP، درجه پولی شدن اقتصاد را اندازه‌گیری می‌کند. رشد نسبتاً مستمر نسبت نقدینگی به GDP کشور از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ موجب آن شده که این نسبت از حدود ۵۷ درصد در سال ۱۳۸۰ به حدود ۸۵ درصد در سال ۱۳۹۱ برسد. هرچند در سال‌های

۱۳۸۷، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ این نسبت در مقایسه با سال قبل آن کاهش یافته است.

ستون نسبت شبه پول به GDP جدول ۱۲ بیانگر این است که شبه پول به عنوان بخشی از نقدینگی، چه نسبتی از تولید ناخالص داخلی می‌باشد. این نسبت در سال ۱۳۸۰ برابر با ۳۱/۵ درصد بوده و با روند نسبتاً مستمر افزایشی به ۶۵/۶ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است. در واقع سهم بیشتر نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی به شبه پول تعلق دارد.

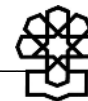
از آنجا که نقدینگی ارتباط مستقیمی با تورم دارد و این دو شاخص عملکرد پولی کشور را نشان می‌دهند، می‌توان گفت که در سال‌های مورد بررسی، نسبت بالای نقدینگی به تولید ناخالص داخلی موجب تورم بالا و ناکارآمد شدن سیاست‌های پولی شده و سیاست‌های کنترل تورم را بی‌اثر کرده است.

چنانچه در جدول ۱۳ نیز نشان داده شده است، در سال ۱۳۹۰ نسبت تأمین مالی اقتصاد توسط بانکها در ایران حدود ۸۴ درصد از تولید ناخالص داخلی بوده است که رتبه اول منطقه می‌باشد. بعد ایران کشور تونس با نسبت ۷۰ درصدی در رتبه دوم قرار دارد. همچنین نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی برای ایران از حدود ۵۷ درصد در سال ۱۳۸۰ به حدود ۸۶ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده است که در کشورهای مورد بررسی چنین اتفاقی مشاهده نشده است. این امر بیانگر افزایش بیش از اندازه نقدینگی نسبت به تولید ناخالص داخلی در ایران طی دوره مورد بررسی است که همان‌طور که قبلاً نیز اشاره شد یکی از ریشه‌های افزایش تورم نیز به شمار می‌رود.

جدول ۱۳. وضعیت شاخص‌های تطبیقی عمق مالی در سال‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰

(درصد)

کشور	سال	۱۳۸۰			۱۳۹۰		
		نسبت تأمین مالی بانکها به تولید ناخالص داخلی	نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی	نسبت شبه پول به تولید ناخالص داخلی	نسبت تأمین مالی بانکها به تولید ناخالص داخلی	نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی	نسبت شبه پول به تولید ناخالص داخلی
الجزایر		۷۸/۴	۷۳/۵	۳۰/۲	-۴/۷	۴۶/۴	۱/۶
مصر		۹۹/۸	-	-	۷۴/۹	-	-
اندونزی		۴۶/۷	-	-	۳۸/۵	۳۴/۴	۲۲/۶
ایران		۶۴/۴	۵۶/۹	۳۲/۲	۸۴/۲	۸۵/۷	۶۴/۵
اردن		۱۱۰	۱۳۱/۲	۷۷/۸	۱۰۶/۶	-	-
کویت		-	-	-	۴۹/۵	۴۲/۲	۲۸/۵

۱۳۹۰			۱۳۸۰			سال کشور
نسبت شبه پول به تولید ناخالص داخلی	نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی	نسبت تأمین مالی بانکها به تولید ناخالص داخلی	نسبت شبه پول به تولید ناخالص داخلی	نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی	نسبت تأمین مالی بانکها به تولید ناخالص داخلی	
-	-	۱۷۲/۷	-	-	۱۳۲/۶	لبنان
-	-	۱۲۸/۷	-	۲۰/۵	۷۲/۷	مالزی
-	-	۳۷/۵	-	۳۹/۸	۲۳/۷	نیجریه
-	-	۳۲/۳	۱۰	-	۱۵	عمان
-	-	۴۳/۳	-	۵۰/۸	۵۰/۹	پاکستان
-	-	۷۰/۲	-	۲۲/۸	۳۳/۶	قطر
-	-	-۴/۸	-	-	۱۲/۹	عربستان سعودی
-	۷۰/۸	۸۳/۱	-	-	۶۲/۵	تونس
-	-	۶۹/۳	-	-	۱۹/۵	ترکیه
-	-	۸۱/۴	-	-	۲۳/۲	امارات
-	-	۲۲/۷	-	۲۲/۷	۵۱/۸	یمن
-	-	۴۹/۷	-	-	۴۴/۱	IDB متوسط
-	-	۱۶۵/۴	-	-	۱۳۰/۵	جهان

Source: Ibid, P. 49.

۳-۲. شاخص‌های بدهی (کوتاه‌مدت و بلندمدت)

وضعیت بدهی‌های خارجی کشور و تغییرات آن و سهم بدهی‌های خارجی کشور از تولید ناخالص داخلی طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ در جدول ۱۴ ارائه شده است.

بدهی‌های بالفعل خارجی کشور تقریباً در محدوده ۱۷ و ۲۸ میلیارد دلار قرار دارد. بیشترین بدهی در سال ۱۳۸۶ و کمترین آن در سال ۱۳۹۰ ایجاد شده است.

نسبت این شاخص به تولید ناخالص داخلی دارای یک روند کاهشی بوده به طوری که از حدود ۱۶/۵ درصد در سال ۱۳۸۴ به حدود ۵/۶ درصد کاهش پیدا کرده است. با توجه به نحوه تغییرات در بدهی‌های خارجی، این موضوع هم با کاهش در بدهی‌های خارجی ارتباط دارد و هم به افزایش GDP مربوط می‌شود، اما اثر افزایش GDP بیشتر بوده است.

جدول ۱۴. بدهی‌های بالفعل خارجی کشور، تغییرات آن و سهم آن از GDP (۱۳۸۴-۱۳۹۰)

سال						
۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰
۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱
۲۴/۲۶	۲۳/۵۱	۲۸/۶۵	۲۱/۵۰	۲۱/۵۳	۲۲/۸۱	۱۷/۳۴
-	-۳/۰۹	۲۱/۸۶	-۲۴/۹۵	۰	۵/۹۴	-۲۳/۹۸
۱۶/۴۶	۱۳/۱۷	۱۳/۰۴	۸/۲۲	۷/۵۸	۷/۲۶	۵/۶۱

مأخذ: محاسبات پژوهش براساس ترازنامه و داده‌های سری زمانی بانک مرکزی (www.cbi.ir).

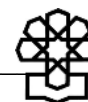
* سهم بدهی‌های خارجی با تبدیل ریال به دلار براساس نرخ تبدیل غیررسمی نسبت به GDP اسمی محاسبه شده است.

در جدول ۱۵ بدهی‌های خارجی کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی و سهم این بدهی‌ها از صادرات کالا و خدمات این کشورها ارائه شده است. براساس آمار ارائه شده در این جدول، در سال ۱۳۹۰ بیشترین بدهی خارجی کشورهای منطقه را کشورهای ترکیه و قزاقستان به ترتیب با ۳۰۷ و ۱۲۴ میلیارد دلار بدهی به خود اختصاص داده‌اند. در سال ۱۳۸۰ نیز بیشترین بدهی خارجی کشورهای منطقه را کشورهای ترکیه و نیجریه به ترتیب با ارقام ۴۹/۴ و ۳۳/۴ میلیارد دلار داشته‌اند.

بیشترین نسبت بدهی‌های خارجی کشورهای منطقه نسبت به صادرات کالا و خدمات، در سال ۱۳۹۰ به کشورهای پاکستان و ترکیه به ترتیب با ۱۸۷/۱ و ۱۶۴/۴ درصد تعلق دارد. این به معنای آن است که این کشورها بیش از صادرات کالا و خدمات‌شان، بدهی خارجی دارند. در سال مذکور، الجزایر کمترین نسبت بدهی را (۷/۵ درصد) داشته است.

جدول ۱۵. بدهی‌های خارجی کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی (میلیارد دلار)

کشور	کل بدهی خارجی	
	۱۳۹۰	۱۳۸۰
الجزایر	۶/۱	۲۸/۲
آذربایجان	۸/۴	-
مصر	۳۵	۲۳
اندونزی	۲۱۳/۵	۶۹/۸
ایران	۱۹/۱	۹
اردن	۱۷/۶	۸/۳
قزاقستان	۱۲۴/۴	-
لبنان	۲۴/۸	۱/۸
مالزی	۹۴/۵	۱۵/۳
نیجریه	۱۳/۱	۳۳/۴

کشور	کل بدهی خارجی	
	۱۳۹۰	۱۳۸۰
پاکستان	۶۰/۲	۲۰/۶
سوریه	۵	۱۷/۱
تونس	۲۲/۳	۷/۷
ترکیه	۳۰۷	۴۹/۴
یمن	۶/۴	۶/۴
مجموع کشورهای عضو IDB (۵۶ کشور)	۱۱۱۴/۵	۴۰۸/۵
درصد از صادرات کالاها (۱۳۹۰)		
	۱۸۷/۱	
	-	
	۹۰/۱	
	۱۶۴/۴	
	۶۴/۴	

Source: Ibid, P. 89.

۴. ذخایر بین‌المللی

یکی از اجزای تراز پرداخت‌های خارجی، ذخایر بین‌المللی و تغییرات آن می‌باشد. طبق جدول ۱۶ و محاسبات آن مشاهده می‌شود که این جزء از تراز پرداخت‌های خارجی طی سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۰ رشد نوسانی داشته است؛ به طوری که طی سال‌های برنامه چهارم توسعه به طور متوسط سالیانه حدود ۸۱/۵ درصد کاهش یافته است، اما از سال ۱۳۸۸ به بعد افزایش یافته است به طوری که در سال ۱۳۹۰ میزان تغییر در ذخایر خارجی بانک مرکزی حدود ۲۲ میلیارد دلار افزایش یافته است.

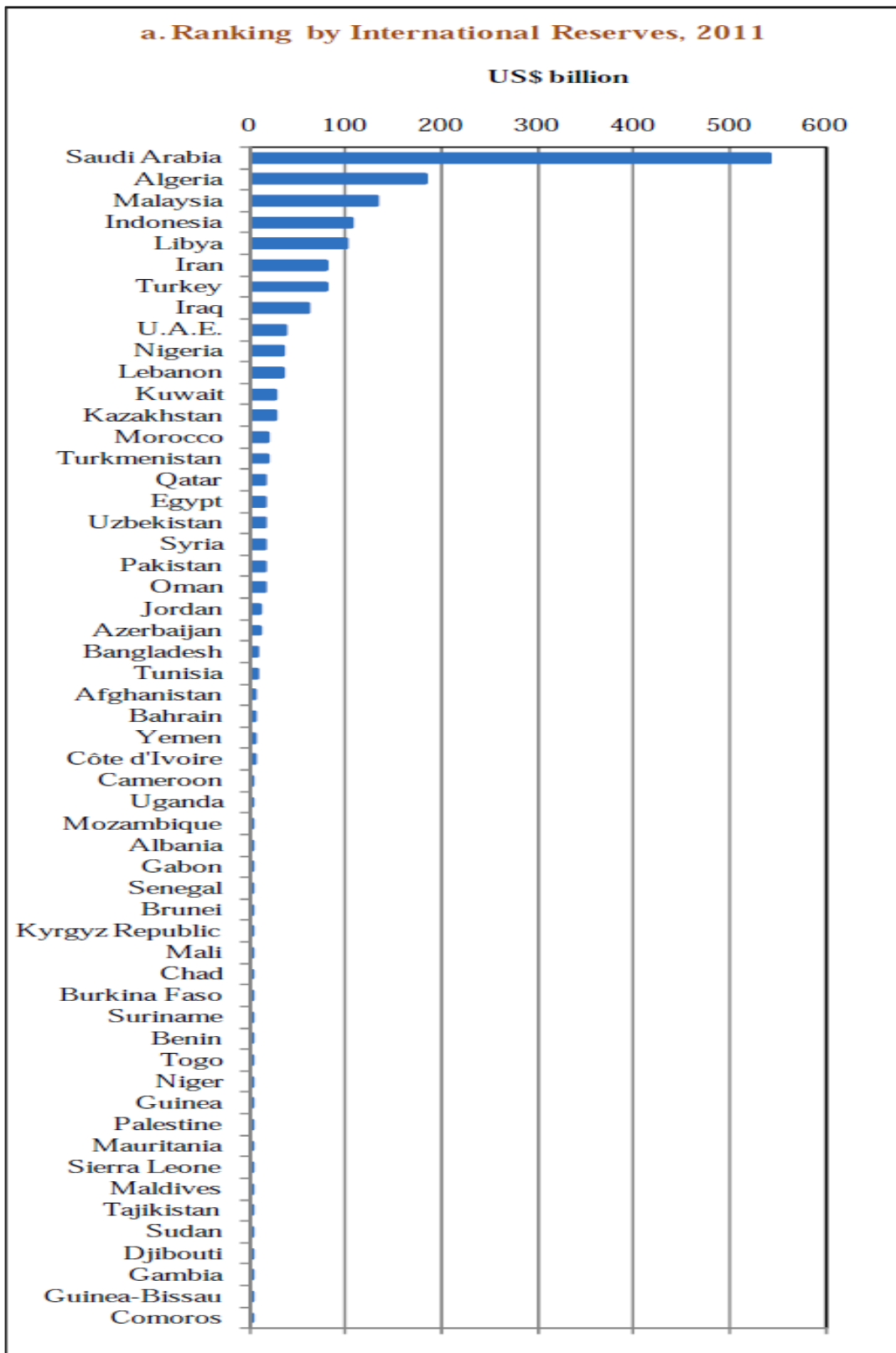
جدول ۱۶. تغییر در ذخایر بین‌المللی کشور (۱۳۸۳-۱۳۸۸)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰
تغییر در ذخایر بین‌المللی (میلیون دلار)	۷۵۱۸	۱۴۵۷۴	۱۱۳۸۹	۱۵۲۵۴	۸۲۲۹	-۷۲۶۸	-۹۴۷	۲۱۴۳۶
رشد (درصد)	-	۹۳/۸	-۲۱/۸	۳۳/۹	-۴۶	-۱۸۸/۳	۸۶	۱۲۴

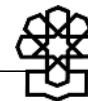
مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی بخش تراز پرداخت‌ها، سال‌های مختلف.

همچنین براساس رتبه‌بندی کشورهای عضو که در سمت چپ نمودار ۷ نمایش داده شده، در سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰) کشور عربستان بیشترین میزان ذخایر بین‌المللی را با مبلغ حدود ۵۴۲ میلیارد دلار داشته است. جمهوری اسلامی ایران با رقمی حدود ۸۰ میلیارد دلار ذخایر بین‌المللی، در میان کشورهای منطقه به ترتیب بعد از کشورهای عربستان، الجزایر، مالزی، اندونزی و لیبی و در جایگاه ششم قرار دارد.

نمودار ۶. رتبه‌بندی ذخایر بین‌المللی کشورهای عضو IDB (میلیارد دلار)

Source: Ibid, P. 90.

۵. جریانات مالی و اجزای آن

منظور از جریانات مالی عمدتاً ورود و خروج سرمایه، وام و اعتبار و کمک‌های رسمی است که در این بخش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱. خالص جریانات مالی

طبق جدول ۱۷ در سال ۲۰۰۰ خالص جریانات مالی برای جمهوری اسلامی ایران برابر با ۱/۷ میلیارد دلار بوده، اما از سال ۲۰۰۹ (۱۳۸۸) خروجی منابع مالی بیش از ورودی این جریان و مقدار خالص آن منفی بوده است. این فزونی خروجی بر ورودی منابع مالی تا سال ۲۰۱۱ نیز با روند افزایشی ادامه داشته است (به ترتیب منفی ۱/۱، ۱/۳ و ۴/۳ میلیارد دلار).

در مقایسه ایران با کشورهای منطقه، تنها کشورهای یمن در سال ۲۰۱۰، ترکمنستان در سال ۲۰۰۹ و عربستان در سال ۲۰۰۰ خالص جریانات مالی منفی را به ترتیب با مقادیر (۴۴۲-)، (۷۱-) و (۹۷۹-) میلیون دلار داشته‌اند، اما در مورد ایران نه تنها فقط در سال ۲۰۰۰ مقدار مثبت داشته، بلکه مقدار منفی آن در سال‌های دیگر بسیار بیشتر از کشورهای دیگر بوده است. در واقع ایران نسبت به کشورهای منطقه در خصوص خالص ورود جریان منابع عملکرد ضعیفی داشته و جریان خروجی آن بیشتر بوده است.

۵-۲. تعهدات کمک‌های رسمی توسعه

با توجه به جدول ۱۷، تعهدات کمک‌های رسمی توسعه‌ای که کشورمان از بانک توسعه اسلامی دریافت کرده است، از سال ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۱ به ترتیب معادل ارقام ۱۰۱، ۱۲۸ و ۱۲۶ میلیون دلار بوده و این تعهدات در سال ۲۰۱۱ نسبت به سال ۲۰۰۰ به مبلغ ۱۵۳ میلیون دلار کاهش داشته است.

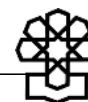
در سال ۲۰۱۱ جمهوری اسلامی ایران بعد از ترکمنستان (با ۲۹ میلیون دلار) کمترین تعهدات کمک‌های رسمی توسعه را در کشورهای منطقه داشته، در حالی که بیشترین مقدار تعهدات به کشور افغانستان با مبلغ ۶/۵ میلیارد دلار تعلق گرفته است. در سال ۲۰۱۰ کمترین مقدار به ترتیب به کشورهای عمان و ترکمنستان تعلق داشته (۲۱ و ۵۱ میلیون دلار)، در حالی که مجدداً بیشترین مقدار تعهدات کشور افغانستان با مبلغ ۷/۶ میلیارد دلار اختصاص یافته است. در سال ۲۰۰۹ نیز بیشترین مقدار تعهدات به کشور افغانستان با مبلغ ۶/۷ میلیارد دلار تعلق یافته و کمترین مقدار از آن به کشور ترکمنستان است (با ۱۷ میلیون دلار) اختصاص یافته است. در سال ۲۰۰۰، کشور مصر با مبلغ ۱/۷ میلیارد دلار و کشور عربستان با مبلغ ۱۸ میلیون دلار به ترتیب بیشترین و

کمترین مقدار تعهدات رسمی را داشته‌اند.

جدول ۱۷. جریان‌های مالی کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی (میلیون دلار)

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی		تعهدات کمک‌های توسعه‌ای رسمی		خالص جریان منابع		کشور
۱۳۹۰	۱۳۸۰	۱۳۹۰	۱۳۸۰	۱۳۹۰	۱۳۸۰	
۸۳	۰	۶۵۴۱	۱۲۱	۶۸۲۰	۱۵۷	افغانستان
۲۵۷۱	۲۸۰	۳۱۶	۲۶۰	۱۵۸۱	-۴۰۲	الجزایر
۱۴۶۵	۱۳۰	۳۳۲	۱۷۳	۱۶۶۷	۶۷۲	آذربایجان
۷۸۱	۳۶۴	-	۱۱۷	-	۱۴۹۱	بحرین
-۴۸۳	۱۲۳۵	۹۳۰	۱۶۷۹	۴۱۴۸	۳۲۶۶	مصر
۱۸۹۰۶	-	۱۷۸۹	۲۰۳۵	۱۰۶۹۱	۲۳۵۹	اندونزی
۴۱۵۰	۱۹۴	۱۲۶	۱۵۳	-۴۲۷۷	۱۷	ایران
۱۶۱۷	-۳	۱۵۱۳	۸۳	۲۵۷۸	۱۰۹	عراق
۱۴۶۹	۹۱۳	۱۴۵۷	۵۷۴	۱۱۸۹	۵۷۴	اردن
۱۲۹۱۰	۱۲۸۳	۱۶۶	۳۰۳	۳۱۰۳	۷۵۱	قزاقستان
۳۹۹	۱۶	-	-	-	-	کویت
۶۹۴	-۲	۵۰۳	۲۶۰	۵۸۸	۲۲۳	قرقیزستان
۳۲۰۰	۹۶۴	۴۸۷	۱۶۲	۱۳۲	۵۰	لبنان
۰	۱۴۱	۳۷۸	-	۹۱۶	-	لیبی
۱۱۹۶۶	۳۷۸۸	۱۵۷	۱۱۹۰	۷۴۴۴	-۳۰۷	مالزی
۸۹۱۵	۱۳۱۰	۲۰۸۸	۳۷۱	۴۳۷۵	-۱۹۹۴	نیجریه
۷۸۸	۸۳	-	۱۵۱	-	۲۰۲	عمان
۱۳۲۷	۳۰۹	۳۳۲۲	۱۱۸۸	۴۲۱۹	۱۷۰	پاکستان
۲۱۴	۶۲	۲۱۷۸	۶۸۱	۲۴۴۶	۵۵۴	فلسطین
-۸۷	۲۵۲	-	-	-	-	قطر
۱۶۴۰۰	۱۸۳	-	۱۸	-	-۹۷۹	عربستان سعودی
۱۰۵۹	۲۷۰	۳۱۷	۱۲۳	۵۹۸	۲۱۱	سوریه
۱۱	۲۴	۴۸۸	۱۷۸	۳۶۹	۱۱۷	تاجیکستان
۱۵۸۷۶	۹۸۲	۱۸۲۳	۶۸۸	۲۵۷۱۱	۸۷۲۳	ترکیه
۳۱۸۶	۱۳۱	۲۹	۲۰	۳۰۴	۲۹۰	ترکمنستان
۷۶۷۹	-۵۰۶	-	-	-	-	امارات
۱۴۰۳	۷۵	۳۷۷	۹۵	۵۰	۴۴۸	ازبکستان
-۷۱۳	۶	۹۱۷	۴۳۸	۴۳۹	۳۳۶	یمن
۱۳۳۸۳۴	۱۶۴۲۳	۵۱۶۴۱	۲۱۱۱۱	۱۰۰۹۵۸	۲۵۴۳۷	مجموع کشورهای عضو IDB (۵۶ کشور)

Source: Ibid, P. 93.

۶. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

هدف برنامه چهارم توسعه درخصوص سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی این بود که نسبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به تولید ناخالص داخلی به عدد ۳ درصد در پایان برنامه برسد.^۱ اما با توجه به جدول ۱۸، ملاحظه می‌شود متوسط این نسبت ۱/۱۵ درصد بوده است (۱۳۸۸-۱۳۸۴). میانگین دوساله (۱۳۹۰-۱۳۸۹) نیز ۱/۲۵ درصد می‌باشد. طبق محاسبه حتی نیمی از هدف برنامه چهارم در مورد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی محقق نشده و نسبت به تولید ناخالص داخلی کاهش سهم داشته، اما روند این نسبت از سال ۱۳۸۸ به بعد افزایشی بوده است. روشن است که بخشی از این عدم تحقق ناشی از ریسک‌های سیاسی کشور متأثر از فشارها و تحریم‌های خارجی است.

جدول ۱۸. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تولید ناخالص داخلی (۱۳۸۴-۱۳۹۰)

سال	تولید ناخالص داخلی* اسمی (میلیارد ریال)	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (میلیارد دلار)	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (میلیارد ریال)	نسبت تولید ناخالص داخلی به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (درصد)
۱۳۸۴	۱,۳۳۲,۵۹۲	۳/۱۳۵	۲۸,۳۴۰/۴	۲/۱۲
۱۳۸۵	۱,۶۴۷,۳۱۷	۱/۶۴۶	۱۵,۱۹۲/۶	۰/۹۲
۱۳۸۶	۲,۰۵۵,۹۸۸	۲/۰۰۵	۱۸,۷۶۶/۸	۰/۹۱
۱۳۸۷	۲,۵۲۸,۰۸۲	۱/۹۰۹	۱۸,۴۶۰	۰/۷۳
۱۳۸۸	۲,۸۳۳,۰۰۷	۳/۰۴۷	۳۰,۴۰۹	۱/۰۷
۱۳۸۹	۳,۳۲۶,۴۶۶	۳/۶۴۷	۳۸,۶۵۸/۲	۱/۱۶
۱۳۹۰	۴,۱۰۸,۱۸۵/۵	۴/۱۵۰	۵۵,۱۹۵	۱/۳۴

مأخذ: <http://www.indexmundi.com/facts/iran/foreign-direct-investment> و محاسبات پژوهش.

* تبدیل GDP به ریال براساس نرخ غیررسمی دلار انجام شده است.

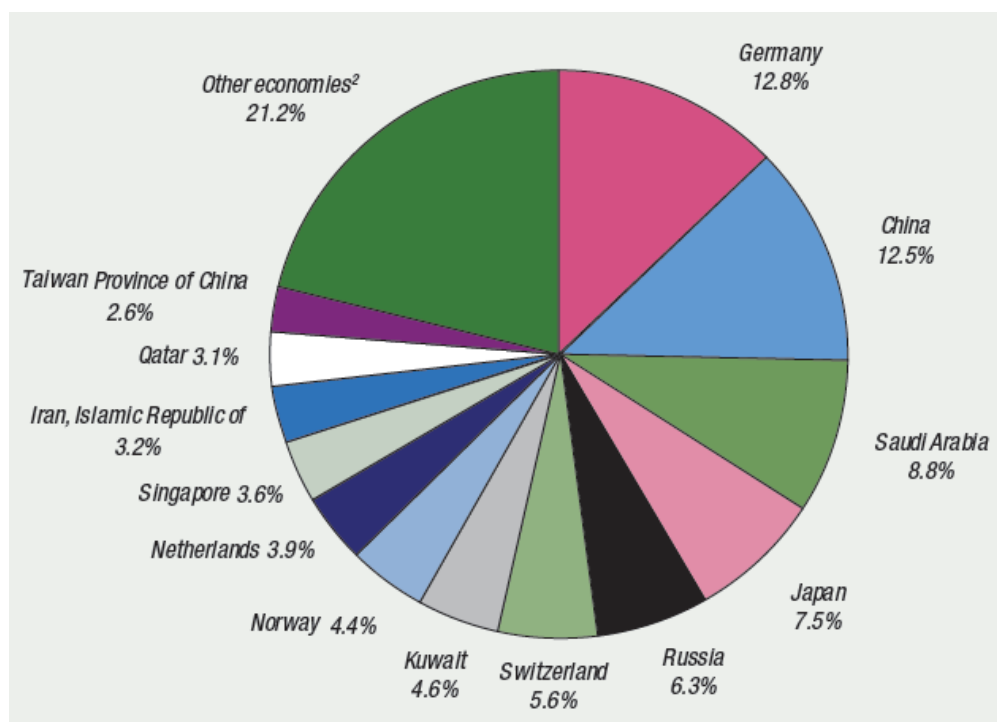
طبق جدول ۱۷ میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ایران در سال ۲۰۰۰ حدود ۰/۲ میلیارد دلار بوده و ایران در این شاخص در رتبه و جایگاه نوزدهم قرار داشته است. اما در سال ۲۰۱۱ به‌همراه افزایش در میزان جذب سرمایه‌گذاری (حدود ۴ میلیارد دلار)، جایگاه نسبی کشور نیز درخصوص این شاخص بهبود یافته و بعد از کشورهای اندونزی، عربستان، ترکیه، قزاقستان، مالزی، نیجریه و امارات متحده عربی در جایگاه هشتم قرار گرفته است.

نکته جالب توجه در این زمینه تغییر چشمگیر وضعیت کشور امارات متحده عربی بوده که خود را از رتبه آخر در سال ۲۰۰۰ میلادی به رتبه هفتم در سال ۲۰۱۱ میلادی و به جایگاهی بالاتر

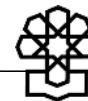
۱. قانون برنامه چهارم توسعه، معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین ریاست‌جمهوری، ص ۱۶۴.

از جایگاه ایران رسانده است و از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۱ میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی این کشور از رقمی حدود (۰/۵-) میلیارد دلار به رقمی حدود ۸ میلیارد دلار رسیده است. نمودار ۸ نیز بیانگر سهم کشورها در صادرات سرمایه در سال ۲۰۱۱ است. طبق این نمودار، ۳/۲ درصد از کل صادرات سرمایه کل دنیا در سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰) به جمهوری اسلامی ایران اختصاص دارد. اما کشورهای عربستان و کویت به‌عنوان کشورهای منطقه به‌ترتیب ۸/۸ و ۴/۶ درصد از سهم صادرات سرمایه دنیا را دارند. صادرات سرمایه از کشور می‌تواند دلایل متعدد و مختلفی داشته باشد. هر چند پایین بودن خروج سرمایه نسبت به کشورهای مذکور، به‌عنوان یک نقطه قوت برای کشور قابل توجه است، اما نفس خروج سرمایه از کشور پدیده مناسبی نیست و باید نسبت به بهبود فضای کسب‌وکار در کشور حساس بود.

نمودار ۷. اقتصادهایی که در سال ۲۰۱۱ صادرکننده سرمایه بوده‌اند^۱ (خروج سرمایه)

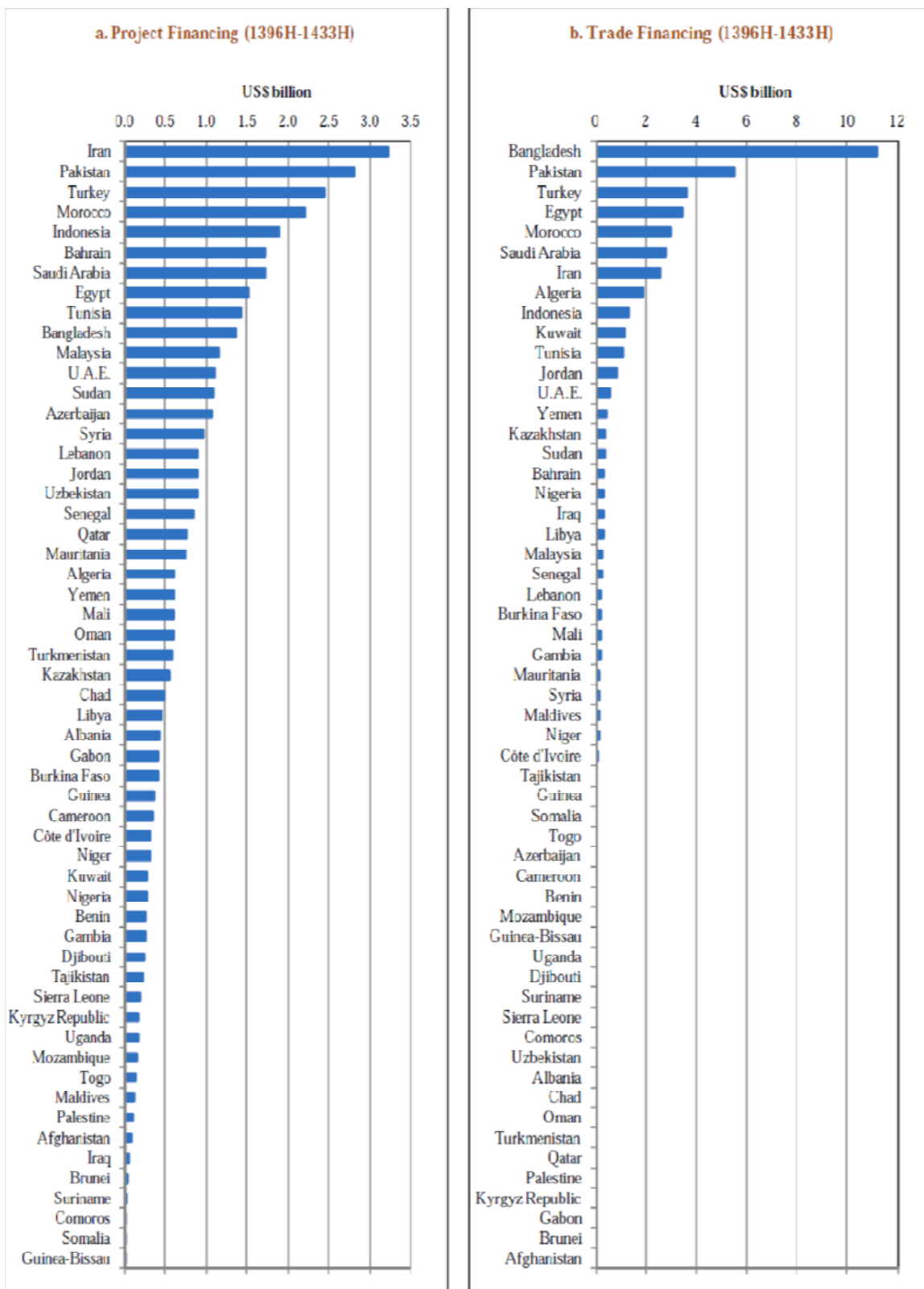
Source: International Monetary fund (IMF), Global Financial Stability report, April 2012, P. 3.

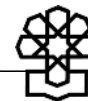
۷. تأمین مالی پروژه‌ها توسط بانک توسعه اسلامی

نمودار ۱۰ حجم تجمعی مبلغ تأمین مالی را که بانک توسعه اسلامی از سال ۱۹۷۵ (شروع تأسیس این بانک) تا سال ۲۰۱۲ به کشورهای که عضو آن بانک هستند، نمایش می‌دهد. تأمین مالی بانک توسعه اسلامی در دو گروه تأمین مالی پروژه و تأمین مالی تجارت دسته‌بندی شده‌اند. طبق این نمودار، کشور ایران در مجموع، نسبت به تمام کشورهای عضو که شامل کشورهای منطقه نیز بوده، بیشترین مبلغ را برای تأمین مالی پروژه (حدود ۳/۲۵ میلیارد دلار) دریافت کرده است. تأمین مالی بانک توسعه اسلامی برای تجارت ایران حدود ۲/۵ میلیارد دلار می‌باشد. طبق مقایسه میان کشورهای منطقه، به ترتیب کشورهای پاکستان، ترکیه، مصر و عربستان در تأمین مالی دریافتی بابت تجارت در جایگاهی بالاتر از ایران قرار دارند و جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۱ در رتبه هفتم قرار داشته است.

نمودار ۸. تأمین مالی توسط IDB برای پروژه و تجارت کشورهای عضو (۱۹۷۵-۲۰۱۲)

Source: Ibid, P. 98.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با عنایت به بررسی‌های صورت گرفته می‌توان دریافت که عملکرد شاخص‌های منتخب در جمهوری اسلامی ایران علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته، به دلایل مختلف نتوانسته اهداف سند چشم‌انداز را محقق سازد. یعنی هنوز با تبدیل شدن به رتبه اول منطقه در حوزه شاخص‌های منتخب اقتصادی یا فاصله زیادی وجود دارد و یا باید تلاش‌های بیشتری صورت گیرد. در این راستا می‌توان نتایج بررسی‌های صورت گرفته را به صورت ذیل طبقه‌بندی کرد:

۱. عملکرد شاخص‌های کلان

الف) آنچه از برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه که در راستای اهداف سند چشم‌انداز طراحی شده‌اند انتظار می‌رفت متوسط رشد سالیانه ۸ درصدی تولید ناخالص داخلی حقیقی بوده است که بررسی‌های عملکردی نشان می‌دهد اولاً رشد عملیاتی تولید مذکور حدود ۴ درصد با اهداف مذکور فاصله داشته و پایین‌تر از آن می‌باشد و ثانیاً رتبه ایران در بین کشورهای منطقه نیز مناسب نبوده و حتی از متوسط (۵ درصد) ۵۶ کشور عضو بانک توسعه اسلامی نیز پایین‌تر می‌باشد.

ب) متوسط نرخ تورم ایران اولاً از لحاظ روندی طی سال‌های ۱۳۸۴ - ۱۳۸۸ حدود ۴/۵ درصد بیش از اهداف سند چشم‌انداز بوده و طی سال‌های ۱۳۸۹ - ۱۳۹۱ نیز حدود ۱۰ درصد فاصله داشته و بالاتر بوده است؛ ثانیاً تورم ایران از کشورهای منطقه و کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی بالاتر بوده است و در سال ۱۳۹۱ این تفاوت بیشتر نیز بوده است.

ج) در سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰) ایران در شاخص تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی به تولید ناخالص داخلی عملکرد مناسبی داشته و جایگاه مناسب‌تری را نسبت به کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی، کشورهای منطقه و حتی کل دنیا داشته است.

۲. شاخص‌های مالی

الف) طی دوره مورد بررسی جمهوری اسلامی ایران در بحث حفظ ارزش پول ملی در بدترین رتبه در بین کشورهای منطقه و کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی داشته است و نرخ ارز رسمی این کشور ضعیف‌ترین ارزش را در سال ۱۳۹۱ در مقابل دلار تجربه کرده است.

ب) نرخ سود علی‌الحساب سپرده‌های یک‌ساله براساس برنامه پنجم توسعه باید حداقل به میزان متوسط نرخ تورم سال قبل و پیش‌بینی سال مورد عمل تعیین شود، اما علی‌رغم اینکه تورم سال ۱۳۹۰ معادل ۲۵/۵ درصد بوده است، نرخ سود سپرده‌های یک‌ساله در سال ۱۳۹۱ حداکثر ۱۷/۵

درصد بوده است که بیانگر نرخ منفی سود حقیقی سپرده‌هاست. میانگین نرخ سود حقیقی سپرده‌ها در کشورهای منطقه (۰/۷۳-) درصد، در کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی حدود ۲/۸ درصد و در ایران حداقل (۴/۵-) درصد بوده است که بیانگر وضعیت نامناسب ایران در مقایسه با کشورهای مزبور است.

ج) طبق قانون برنامه چهارم توسعه نقدینگی حداکثر باید ۲۰ درصد رشد می‌کرد و در طول برنامه پنجم نیز باید این روند ادامه می‌یافت، در حالی که طی سال‌های ۱۳۸۴ - ۱۳۸۸ نقدینگی به‌طور متوسط حدود ۲۷ درصد و طی سال‌های ۱۳۸۹ - ۱۳۹۱ نیز حدود ۲۴ درصد رشد کرده است که بالاتر از اهداف قوانین برنامه و سند چشم‌انداز بوده است، البته بیشترین سهم در زمینه اجزای نقدینگی مربوط به شبه پول بوده است. افزایش حجم پول و شبه پول و در نتیجه نقدینگی در ایران نسبت به کشورهای مورد مقایسه در سطح بالاتری بوده است.

۳. شاخص‌های عمق مالی

الف) در سال ۱۳۹۰ نسبت تأمین مالی اقتصاد توسط بانک‌ها در ایران حدود ۸۴ درصد از تولید ناخالص داخلی بوده که رتبه اول منطقه می‌باشد.

ب) نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی نیز در سال ۱۳۹۰ حدود ۸۶ درصد بوده که در کشورهای منطقه چنین نسبتی وجود نداشته و رتبه ایران بالاترین است.

۴. شاخص‌های بدهی

الف) نسبت بدهی‌های خارجی به تولید ناخالص داخلی برای ایران دارای روندی کاهشی بوده است. در سال ۱۳۹۰ بیشترین بدهی خارجی متعلق به کشورهای ترکیه و قزاقستان اختصاص یافته است و ایران در رتبه نهم بالا بودن بدهی خارجی در بین کشورهای منطقه قرار دارد. البته بدهی‌های خارجی ایران از متوسط بدهی‌های خارجی ۵۶ کشور عضو بانک توسعه اسلامی پایین‌تر می‌باشد.

ب) بیشترین نسبت بدهی‌های خارجی نسبت به صادرات کالا و خدمات در سال ۱۳۹۰ نیز به کشورهای پاکستان و ترکیه اختصاص دارد و ایران در بین کشورهای منطقه در رتبه بیست‌ویکم از لحاظ بالا بودن این نسبت قرار دارد.

۵. ذخایر بین‌المللی

براساس قوانین برنامه چهارم و پنجم توسعه پیش‌بینی شده بود که ذخایر بین‌المللی به‌طور متوسط

سالیانه ۲۹ درصد کاهش یابد، اما طی سال‌های ۱۳۸۴ - ۱۳۸۴، به‌طور متوسط سالیانه ۸۱/۶ درصد کاهش یافته است که با اهداف قوانین برنامه و سند چشم‌انداز متفاوت است که البته این امر دلایل خاص خودش را دارا بوده و قابل توجیه است.

جمهوری اسلامی ایران در سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰) از لحاظ حجم ذخایر بین‌المللی در جایگاه ششم کشورهای منطقه و عضو بانک توسعه اسلامی قرار دارد. عربستان سعودی، الجزایر و مالزی نیز به ترتیب رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند.

۶. جریان‌های مالی

الف) در سال ۱۳۹۰ خروجی منابع مالی در ایران نسبت به آن بیشتر بوده و با روندی افزایشی نسبت به سال‌های قبل به رقم منفی ۴/۵ میلیارد دلار رسیده و نسبت به کشورهای منطقه خالص جریان منابع عملکرد ضعیفی داشته است.

ب) تعهدات مربوط به کمک‌های رسمی توسعه برای ایران در سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰) بعد از ترکمنستان کمترین بوده است. هر چند روند مذکور نشان می‌دهد تعهدات رسمی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت مناسبی قرار داشته است، اما از طرفی می‌تواند بیانگر ناتوانی کشور در استفاده از کمک‌های بانک توسعه اسلامی نیز باشد.

ج) هدف سند چشم‌انداز طبق برنامه چهارم توسعه رسیدن به نسبت ۳ درصدی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در تولید ناخالص داخلی بود، اما متوسط این نسبت طی سال‌های برنامه حدود ۱/۲ درصد بوده است.

طی سال‌های ۱۳۸۹ - ۱۳۹۰ نیز این نسبت حدود ۱/۳ درصد بوده و حتی نیمی از اهداف برنامه و سند چشم‌انداز نیز تحقق نیافته است. البته روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از سال ۱۳۸۸ به بعد صعودی بوده و از حدود ۳ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۸ به حدود ۴/۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است.

جایگاه ایران در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰) در بین ۵۶ کشور عضو بانک توسعه اسلامی رتبه هشتم بوده است.

طبق گزارش صندوق بین‌المللی پول ۲/۲ درصد از کل صادرات سرمایه در سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰) متعلق به جمهوری اسلامی ایران بوده است که هر چند در مقایسه با کشورهای منطقه نظیر عربستان با ۸/۸ درصد خروج سرمایه و کویت با ۴/۶ درصد خروج سرمایه وضعیت مناسبی است، اما نفس صادرات سرمایه از کشور خوب نیست و باید نسبت به بهبود وضعیت کسب‌وکار در

کشور حساسیت نشان داد.

۷. تأمین مالی پروژه‌ها توسط IDB

الف) تا سال ۱۳۹۱ جمهوری اسلامی ایران در بین کشورهای منطقه و عضو بانک توسعه اسلامی بیشترین منابع مالی را برای تأمین مالی پروژه‌ها از بانک توسعه اسلامی دریافت کرده است (حدود ۳/۲۵ میلیارد دلار).

ب) در تأمین مالی تجارت نیز در بین کشورهای مورد مقایسه (۵۶ کشور)، جمهوری اسلامی ایران با رقمی حدود ۲/۵ میلیارد دلار در رتبه هفتم قرار دارد.

با عنایت به جمع‌بندی مربوط به مباحث ذیل بندهای «۱» تا «۷» می‌توان دریافت که جمهوری اسلامی ایران به دلایل مختلف نتوانسته است آنچنان که شایسته است در راستای اهداف سند چشم‌انداز حرکت نماید.

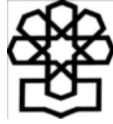
در حوزه دلایل اقتصادی می‌توان به رشد بی‌رویه نقدینگی و تورم به‌عنوان عوامل اصلی اشاره کرد و در حوزه مدیریتی نیز می‌توان به برخی برنامه‌ریزی‌های غلط و بی‌ثباتی در تصمیم‌گیری مدیران ذیربط خصوصاً در خصوص مسائل ارزی اشاره کرد.

اما آنچه از این مطالعه به‌عنوان توصیه سیاستی اولویت‌دار استنباط می‌شود عبارتند از:

۱. مدیریت فوری و متناسب با رشد اقتصادی نقدینگی جهت کنترل تورم به‌عنوان اولویت اول،
۲. بهبود رشد اقتصادی از طریق شناسایی و حمایت از تولید واقعی کشور به‌عنوان اولویت دوم.

منابع و مأخذ

- در داخل گزارش ارائه شده است.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

شماره مسلسل: ۱۳۳۲۶

عنوان گزارش: ارزیابی تطبیقی برخی شاخص‌های اقتصادی کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه بازارهای مالی)
تهیه و تدوین‌کنندگان: صمد عزیزنژاد، خدیجه مهدوی
ناظر علمی: احمد شعبانی
متقاضی: معاونت پژوهش‌های اقتصادی
ویراستار تخصصی: —
ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. بانک توسعه اسلامی
۲. کشورهای منطقه
۳. افق چشم‌انداز
۴. نقدینگی
۵. تورم
۶. تولید ناخالص داخلی
۷. سرمایه‌گذاری
۸. نرخ سود
۹. ذخایر بین‌المللی
۱۰. تعهدات رسمی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۹/۳